

*Гайдаржійська О.М.,
к.е.н., доцент,
зав. кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет*

*Рибак О.М.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет*

*Левчунь Б.В.,
студент
Національний авіаційний університет*

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ КОГНІТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Анотація. Охарактеризовано особливості роботи українських підприємств в умовах когнітивної економіки та інформаційного простору. Визначено необхідність змін структури інтелектуального капіталу, досліджено можливості трансформації умов його функціонування. Запропоновано адаптацію інтелектуального капіталу до вимог сьогодення шляхом його реструктуризації.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, реструктуризація, реструктуризація інтелектуального капіталу, адаптація, когнітивна економіка.

Постановка проблеми. Еволюція суспільства, трансформація економіки та створення нових умов господарювання ставлять перед його суб'єктами завдання, що потребують негайного вирішення. Когнітивна економіка й інформаційне суспільство не пробачають повільної реакції на трансформаційні процеси. Кризові явища, що давно стали зовнішніми факторами впливу, створюють жорсткі умови для впровадження еволюційних та адаптивних заходів. Розроблення та впровадження новітніх технологій на стадії здійснення більшості економічних перетворень сьогодні стає необхідною умовою виходу на нові, більш прибуткові сфери функціонування завтра.

Відповідно до аналізу Business Insider наукового, економічного, соціального потенціалу, а також рівня життя ста двадцяти двох країн світу, було визначено п'ятірку лідерів [1]. Серед них: Швейцарія (завдяки розробкам у галузі фізики та найбільшій кількості зареєстрованих патентів на душу населення); Великобританія (за рахунок швидкості та якості прикладних досліджень); Швеція (через систему освіти та розроблення лікарських препаратів); Нідерланди (в результаті новітніх розробок у сфері екології та створення ефективного механізму співпраці уряду та населення); Сполучені Штати Америки (завдяки розробкам новітнього програмного забезпечення у сферах обслуговування ринків фінансових послуг та Всесвітньої мережі Інтернет). Як повідомляє Bloomberg, у глобальному рейтингу інновацій лідером є Південна Корея. Швеція на другому місці. Увійшла в трійку лідерів також Німеччина. Першу сходинку рейтингу Південна Корея отримала за рахунок найвищих витрат на науково-дослідні роботи і розробки. Держава має також високу патентну активність та рівень вищої освіти [2]. Наведені приклади свідчать про ефективність використання інтелектуального капіталу зазначеними країнами, при цьому

основні фінансово-економічні показники доводять дієвість упровадження стратегій інноваційного розвитку.

З моменту отримання незалежності Україна характеризується як держава з високим рівнем освіти кадрів, значними технічним потенціалом, розгалуженою мережею освітніх закладів та науково-дослідних і дослідно-конструкторських інститутів. Однак проблеми незадовільної структури і, як наслідок, неефективного використання інтелектуального капіталу не дають змоги повторити досвід інших країн, що мають в основі власного економічного зростання розроблення та впровадження новітніх технологій. Саме тому сьогодні особливо гостро постає питання реструктуризації інтелектуального капіталу як на рівні держави, так і на рівні підприємств України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями інтелектуальної власності в умовах інтернаціоналізації займалися такі закордонні дослідники, як А. Брукінг [3] та Т. Давенпорт [4]. Практичні аспекти застосування інтелектуального капіталу піднімали Л. Едвінсон [5], М.Т. Хатторі [6] та ін. Серед українських учених-економістів варто виділити О.В. Кендюхова [7], який вивчав організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства, І.І. Тарасову [8], яка досліджувала інтелектуальне забезпечення процесу управління підприємством, та П.І. Крайнева [9] в аспекті управління промисловою власністю.

В умовах динамічного зовнішнього середовища та кризових явищ питання реструктуризації відображено в роботах І.В. Бабія, А.М. Букреєва, Т. Бень та С. Довбні [10–12]. Управлінню реструктуризацією промислових підприємств на фоні інтеграційних процесів в економіці присвячено роботи В.С. Ченаша.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак питання реструктуризації інтелектуального капіталу в умовах когнітивної економіки та інформаційного простору залишається не вивченим. А проблеми незадовільної структури інтелектуального капіталу більшості суб'єктів господарювання в Україні не достатньо розкриті.

Мета статті полягає у розробленні теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо здійснення реструктуризації інтелектуального капіталу українських підприємств в умовах когнітивної економіки та інформаційного простору.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сучасний вплив новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток країни та економіки у цілому переоцінити неможливо. За результатами Всесвітнього економічного форуму 2016 р. Україна посідає тільки 56-е місце серед 122-х країн, що впроваджують інноваційні технології [1]. При цьому країна має значний інтелектуальний капітал.

За даними Державної служби статистики України [14], кількість працівників наукових організацій у 2016 р. становила 97 912 (без урахування науково-педагогічних працівників та науковців тимчасово окупованих територій). При цьому, відповідно до даних Державної служби інтелектуальної власності України, станом на 1.01.2017 до державних реєстрів внесено 489 029 охоронних документів, у тому числі: 118 141 патент на винаходи; 112 891 патент на корисні моделі; 33 623 патенти на промислові зразки; 221 221 свідоцтво на знаки для товарів і послуг та інші об'єкти інтелектуальної власності [15]. Вказані тенденції в динаміці, зображені на рис. 1, свідчать про недостатню ефективність використання людського капіталу в Україні, особливо найбільш цінної його частини – наукових кадрів.

Із наведених даних видно, що разом зі зменшенням кількості працівників наукових організацій (у середньому на 40% у 2016 р. порівняно з 2012 р.) кількість зареєстрованих об'єктів промислової власності зростає в середньому на 2%. Передусім це стало можливим у результаті оптимізації структури та підвищення мотивації працівників наукових та виробничих підприємств України. Зазначена тенденція також пояснюється підвищенням активності наукових організацій у рамках захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, що зумовлено підвищенням активності інформаційних потоків в умовах когнітивної економіки.

Користуючись даними Державної служби інтелектуальної власності, також варто зазначити наявність структурних здвигов від активного зростання технологічного капіталу до нарощування організаційного, клієнтського та людського капіталів. Так, за період 2014–2016 рр. питома вага інноваційно активних підприємств становила 18,4%. При цьому серед підприємств, що обстежувалися, 5% займалися технологічними інноваціями

товарів та певних процесів, 6,6% упроваджували інновації в організаційній і маркетинговій сферах, 6,8% становили технологічні та нетехнологічні інновації [14].

Очевидним є також той факт, що позитивна динаміка обсягів валового внутрішнього продукту в Україні співпадає з позитивною динамікою інноваційних процесів в економіці (рис. 2). А підвищення інвестицій в інтелектуальний капітал дає додатковий поштовх до зростання валового внутрішнього продукту держави.

Порівняльний аналіз динаміки ВВП та інноваційної активності, наведений у табл. 1, свідчить про недостатні розміри витрат на інновації в Україні.

Якщо порівнювати зі світовими лідерами інновацій, то, наприклад, Південна Корея, що очолює рейтинг найбільш інноваційно активних держав, витрачає до 5% власного ВВП на наукові дослідження і розробки, патентну активність та підвищення рівня вищої освіти.

Так, у 2016 р. ВВП країни становив 1 432 млрд. доларів і 4,5% було витрачено тільки на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи [17]. За даними «Forbes Україна» [18], країни Європи та Сполучені Штати вкладають у середньому від 2% до 3% власного ВВП у новітні технології, що дає можливість отримати його істотний приріст у майбутньому.

Беручи до уваги довгостроковість, низьку ліквідність та ризикованість інноваційно-інвестиційних проєктів в Україні та прогнозуючи незначну динаміку росту ВВП у майбутньому, можна зробити висновок про необхідність оптимізації наявної структури наукового потенціалу країни. Науковий потенціал, що лишився після отримання незалежності державою, може стати корисним під час удосконалення його структури, визначення найбільш корисних елементів та трансформації їх відповідно до вимог когнітивної економіки та інформаційного простору. Виконати поставлене завдання можливо за рахунок цілеспрямованих змін структури та системи функціонування інтелектуального капіталу.

У результаті теоретичних досліджень поняття «реструктуризація» було визначено, що реструктуризацію інтелектуального капіталу варто розглядати як комплекс економічних,

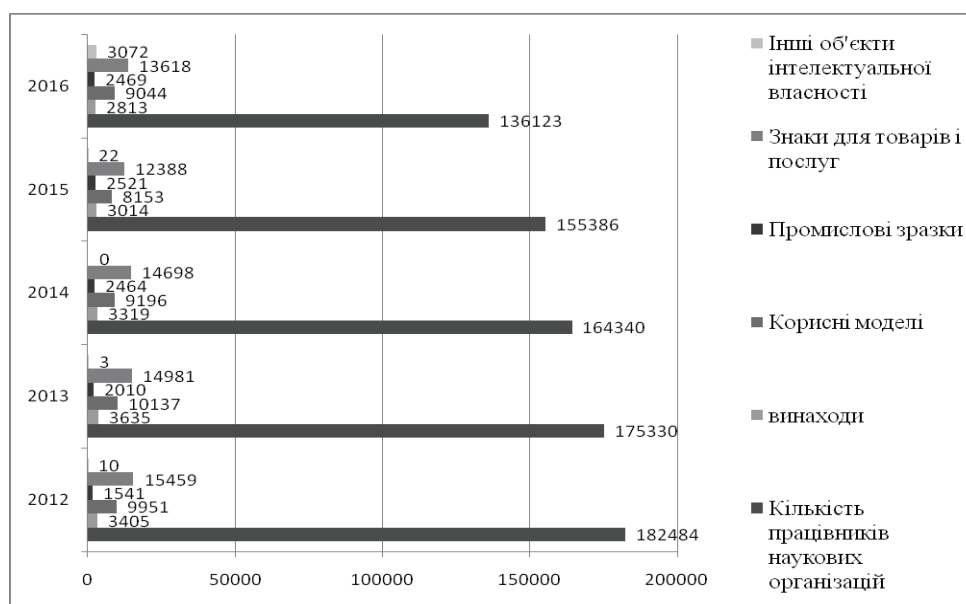

Рис. 1. Залежність кількості новостворених об'єктів промислової власності від кадрового потенціалу наукових організацій протягом 2012–2016 рр.

фінансових, техніко-технологічних, організаційних, мотиваційних та інших заходів, що забезпечать оптимальний склад та умови функціонування людського та структурного капіталів.

Широкий спектр питань, що дає змогу вирішити реструктуризація інтелектуального капіталу, дає можливість урахувати більшу частину ендогенних та екзогенних факторів, що зумовлюють її необхідність (рис. 3). Нові умови розвитку підприємства в когнітивній економіці та інформаційному просторі несуть у собі істотні зміни, що впливають на розвиток економіки у цілому та суб'єктів господарювання зокрема. Складності додають висока динамічність зовнішнього середовища та необхідність швидкісних змін внутрішнього.

Так, зміни інноваційно-інвестиційного потенціалу неминуче призводять до трансформацій в умовах роботи з контрагентами, клієнтами та кінцевими споживачами продукції, товарів, робіт

послуг. Зміни внутрішнього та зовнішнього середовища роботи підприємств призводять до формування певних потреб, реалізувати які можливо лише за умов ефективного використання інтелектуального капіталу держави, суспільства, підприємств.

Застосування запропонованих на рис. 3 способів реструктуризації інтелектуального капіталу нададуть можливість оптимізувати його структуру, віднайти нові резерви, створити та залучити додатковий інтелектуальний капітал, мінімізувавши витрати. Регулювати процес обміну імпліцитними та експліцитними знаннями пропонується шляхом навчання, мотивації та оптимізації персоналу. На рівні підприємств ефективними будуть ротації робочих місць, проведення нарад, конференцій, семінарів, введення онлайн-навчання, створення внутрішніх баз даних та ін. На рівні держави та суспільства, крім запропонованих методик, варто налагодити загальну систему обміну

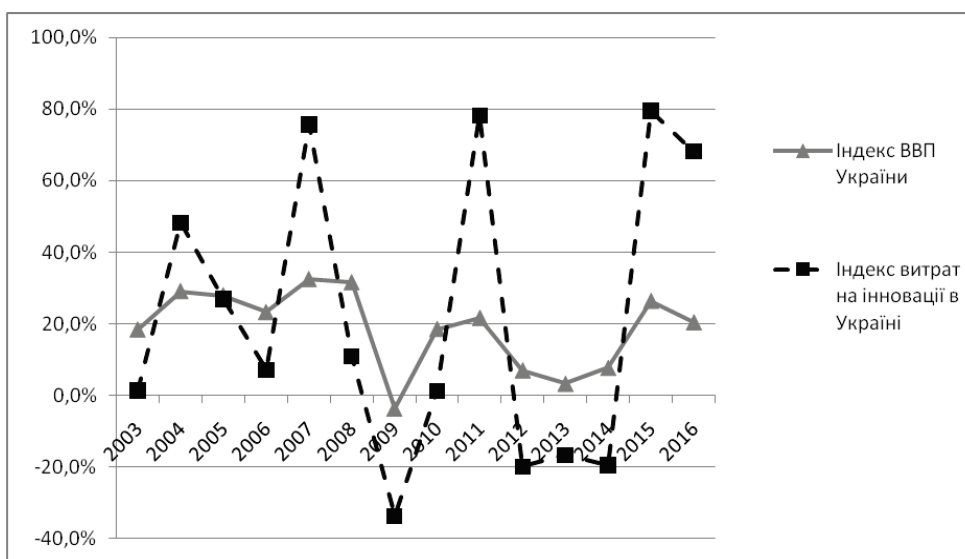

Рис. 2. Динаміка індексу валового внутрішнього продукту та інновацій в Україні

Джерело: побудовано на основі [14; 16]

Таблиця 1

Порівняльний аналіз динаміки ВВП та витрат держави на фінансування інновацій

Рік	Номінальний ВВП			Витрати на інновації			Відсоток інновацій по відношенню до ВВП України
	млн., грн.	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення %	млн., грн.	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення %	
2003	267344	41534	118%	3059,8	41,5	101,37%	1,14%
2004	345113	77769	129%	4534,6	1474,8	148,20%	1,31%
2005	441452	96339	128%	5751,6	1217	126,84%	1,30%
2006	544153	102701	123%	6160	408,4	107,10%	1,13%
2007	720731	176578	132%	10821,0	4661	175,67%	1,50%
2008	948056	227325	132%	11994,2	1173,2	110,84%	1,27%
2009	913345	-34711	96%	7949,9	-4044,3	66,28%	0,87%
2010	1082569	169224	119%	8045,5	95,6	101,20%	0,74%
2011	1316600	234031	122%	14333,9	6288,4	178,16%	1,09%
2012	1408889	92289	107%	11480,6	-2853,3	80,09%	0,81%
2013	1454931	46042	103%	9562,6	-1918	83,29%	0,66%
2014	1566728	111797	108%	7695,9	-1866,7	80,48%	0,49%
2015	1979458	412730	126%	13813,7	6117,8	179,49%	0,70%
2016	2383182	403724	120%	23229,5	9415,8	168,16%	0,97%

Джерело: побудовано на основі [14; 16]

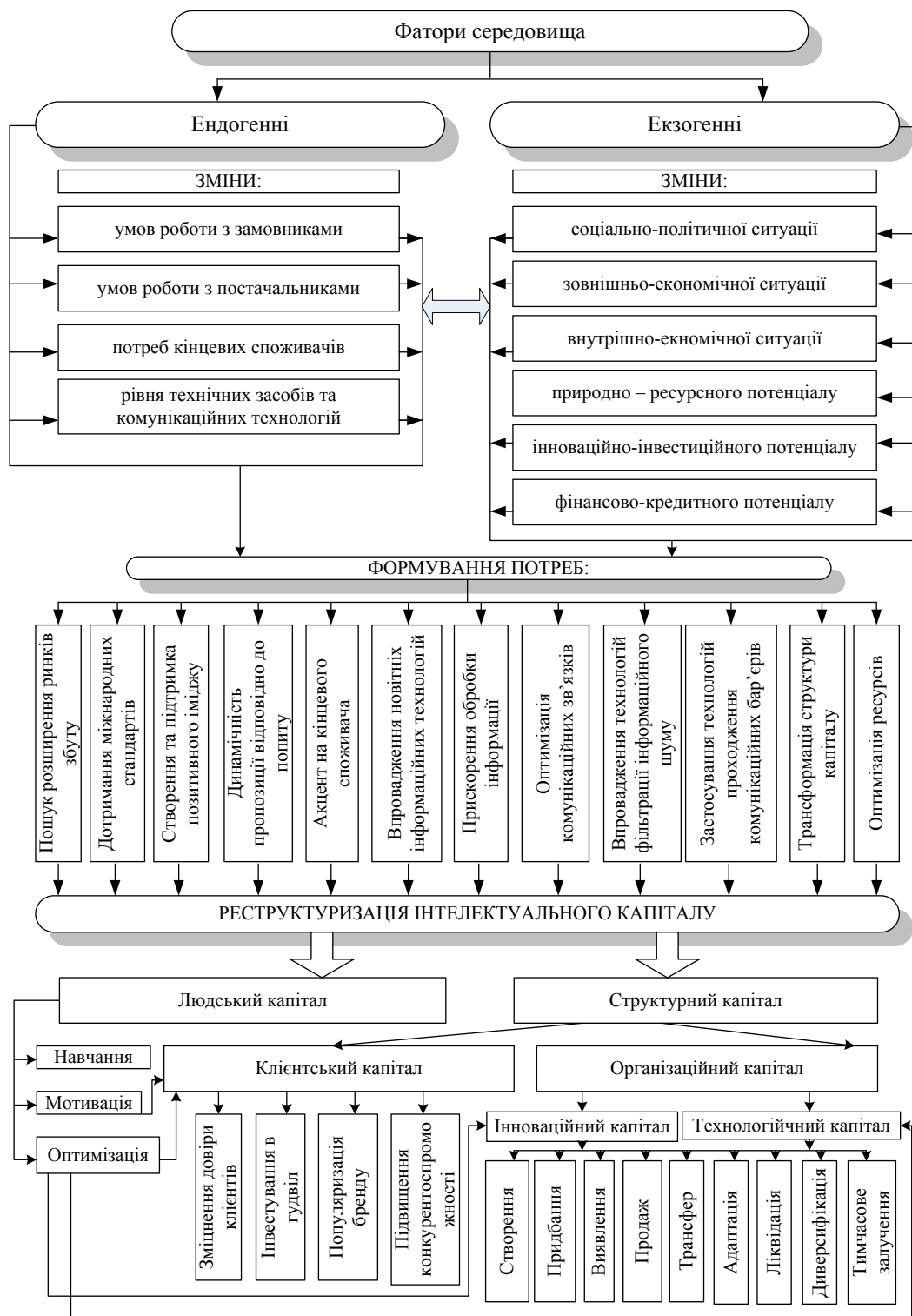

Рис. 3. Реструктуризація інтелектуального капіталу в умовах когнітивної економіки та інформаційного простору

інтелектуальним капіталом, що дасть змогу кооперувати його ресурс на рівні центральних, регіональних органів влади, місцевого самоврядування, наукових установ освітніх закладів, суб'єктів господарювання та кінцевих споживачів товарів, робіт, послуг. За даних умов стане можливим здійснення швидкої інтеграції частини інтелектуального капіталу в загальну систему знань суспільства, а всебічне використання новітніх

інформаційних технологій дасть змогу уникнути інформаційних та комунікаційних бар'єрів.

При цьому варто зауважити, що під час роботи з людським, клієнтським та організаційним капіталом необхідно враховувати аспект комерціалізації інформації. В умовах когнітивної економіки інформація давно набула якості товару, який утрачає цінність за умови легкодоступності. Питання захисту прав на

об'єкти інтелектуальної власності має бути враховано під час формування та функціонування інформаційних потоків на рівні держави, підприємств, наукових й освітніх організацій та окремих індивідуумів.

Висновки. У сучасних умовах господарювання традиційні структури та організаційні знання втрачають свою ефективність. Важливим стає своєчасне пристосування до змін швидкоплинного зовнішнього середовища, основною умовою якого є всебічне використання новітніх технологій, сучасних знань, умінь та навиків. Роль інтелектуального капіталу постійно зростає, а знання трансформуються у високоліквідний товар, від якості та кількості якого залежать стабільність та ефективність здійснення діяльності, імідж та репутація в поточному та перспективному періодах. Сьогодні працювати, маючи незадовільну структуру людського чи структурного капіталу, стає небезпечним для подальшого сталого розвитку держави, кожного суб'єкта господарювання та індивіда.

З огляду на все вищеозначене, у роботі досліджено ендогенні та екзогенні фактори, що зумовлюють необхідність реструктуризації інтелектуального капіталу.

Визначено потреби, що виникають на рівні суб'єкта господарювання та зумовлені когнітивною економікою й бурхливим розвитком інформаційного середовища.

Запропоновано реструктуризацію інтелектуального капіталу для підвищення ефективності його використання. Охарактеризовано реструктуризацію інтелектуального капіталу як комплекс економічних, фінансових, техніко-технологічних, організаційних, мотиваційних та інших заходів, що забезпечать оптимальний склад та умови функціонування людського та структурного капіталів.

Розкрито шляхи реструктуризації інтелектуального капіталу в рамках налагодження співпраці вищих навчальних закладів, науково-дослідних та дослідно-конструкторських установ, органів державної влади і місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання й індивідів у контексті трансферу інтелектуального капіталу за умов дотримання норм конфіденційності інформації. Серед методів оптимізації людського, клієнтського та організаційного капіталів особливо варто виділити ті, що сприяють формуванню довіри до компанії, встановленню позитивного ділового іміджу та репутації.

Література:

1. Ukraine rose to the 56th position in the Global Innovation Index. // News 112 UA. – 2016. 16 August [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://112.international/politics/ukraine-risen-to-the-56th-position-in-the-global-innovation-index-8529.html>.
2. These Are the world's Most Innovative Economies / Michelle Jamrisko and Wei Lu // Bloomberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bloomberg.com>.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
4. Davenport T.H. Business Innovation, Reengineering Work through Information Technology / T.H. Davenport. – Boston : Harvard Business School Press, 1993. – 364 p.
5. Edvinsson L., Yeh-Yun Lin C. National Intellectual Capital: A comparison of 40 countries / Leif Edvinsson, Carol Yeh-Yun Lin. – Springer. – 2010. – 227 p.
6. Hattori T. An empirical analysis of the transition to retail competition in the U.S. electricity industry / T. Hattori, R.J. Graniere. – Tokyo : [s. n.], 2001. – 90 p.
7. Кендюхов О.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства : автореф. дис. ... доктора економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О.В. Кендюхов. – Донецьк 2007. – 31 с.

8. Тарасова І.І. Інтелектуальне забезпечення процесу управління підприємством : автореф. дис. ... доктора економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / І.І. Тарасова. – Вінниця 2011. – 21 с.
9. Крайнев П.П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю : [монографія] / П.П. Крайнев. – К. : Ін Юре, 2004. – 444 с.
10. Бабій І.В. Організаційно-економічний механізм реструктуризації в антикризовому управлінні підприємством : автореф. дис. ... доктора економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / І.В. Бабій. – Хмельницький, 2012. – 21 с.
11. Букреев А.М. Экономический механизм антикризисного управления предприятием : [монография] / А.М. Букреев, К.И. Кремер, О.Е. Дударев. – Воронеж : Научная книга, 2007. – 349 с.
12. Бень Т., Довбня С. Проблеми і передумови ефективної реструктуризації підприємства / Т. Бень, С. Довбня // Економіка України. – 2000. – № 8. – С. 36–41.
13. Ченаш В.С. Управління реструктуризацією промислових підприємств за умов інтеграційних процесів в економіці : автореф. дис. ... доктора економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В.С. Ченаш. – Хмельницький, 2014. – 215 с.
14. Наука, технології та інновації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Промислова власність у цифрах. Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» за 2016 рік. – К., 2017. – 48 с.
16. Валовой внутренний продукт Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
17. Корейське диво й українське не дивно // Новини. 24 канал. – 2017. – 23.09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://24tv.ua/>.
18. Корнилюк Р. Как инновации и наука способны возродить украинскую экономику? / Р. Корнилюк, П. Харламов, С. Шишацкий // Forbes Україна – 2016. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1416757-spastibudushchee-pervyj-rejting-innovacionnyh-kompanij-ukrainy>.

Гайдаржийская О.Н., Рыбак Е.Н., Левчунь Б.В. Реструктуризация интеллектуального капитала в условиях когнитивной экономики и информационного пространства

Аннотация. Охарактеризованы особенности работы украинских предприятий в условиях когнитивной экономики и информационного пространства. Определена необходимость изменений структуры интеллектуального капитала, исследованы возможности трансформации условий его работы. Предложено адаптировать интеллектуальный капитал к современным требованиям путем его реструктуризации.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, реструктуризация, реструктуризация интеллектуального капитала, адаптация, когнитивная экономика.

Gaydarzhiyskaya O.N., Rybak O.N., Levchun B.V. Restructuring of intellectual capital in the context of cognitive economy and information space

Summary. The authors described operating peculiarities of Ukrainian enterprises in the context of cognitive economy and information space. The necessity for changes in the structure of intellectual capital is determined, possibilities of transformation of its operating procedures are analysed. The adaptation of intellectual capital in accordance with the nowadays requirements through its restructuring is suggested.

Keywords: intellectual capital, restructuring, restructuring of intellectual capital, adaptation, cognitive economics.